

KICHIK KORXONALARDA HISOB SIYOSATI TURLARINING TASNIFLANISHI

Po'latov Sherzodbek Oybek o'g'li

Qo'qon universiteti tayanch doktoranti

email: o.sh.pulatov@kokanduni.uz

ORCID iD: 0009-0005-9136-9608

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
Qabul qilindi: 24-mart 2025-yil Tasdiqlandi: 26-mart 2025-yil Jurnal soni: 14 Maqola raqami: 12 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v14i.1123 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS Kichik korxonalar, hisob siyosati, soliqlar, tovar aylanmasi, mutanosib usul, alohida usul, maxsus soliq rejimi.	Ushbu tadqiqotning maqsadi kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishini o'rganish, bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va hisob siyosatining samarali qo'llanilishi uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Tadqiqotda kichik korxonalarda hisob siyosatining turlarini tasniflash, ularning moliyaviy boshqaruvni yaxshilashdagi o'rni, shuningdek, soliq to'lash va byudjetni boshqarishda qanday ahamiyatga ega ekani tahlil qilingan. Tadqiqotning metodologik asosini analitik, taqqoslash va tavsiyalar asosida o'rganish yondashuvlari tashkil etadi. Bunda ilmiy adabiyotlar, amaliy ishlar va kichik korxonalar tajribasi tahlil qilindi. Hisob siyosati turlarining tasniflanishi va qo'llanilishi bo'yicha o'rganilgan nazariy asoslar orqali amaliyotga yondashuvlar ishlab chiqildi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishi ko'plab moliyaviy va soliq muammolarini hal qilishga yordam beradi. Hisob siyosatini to'g'ri tashkil etish va aniq tasniflash kichik korxonalarda samarali boshqaruvni, xarajatlarni optimallashtirishni va soliq majburiyatlarini bajarishni ta'minlaydi. Tadqiqotda, kichik korxonalarda hisob siyosati turli usullar, metodlar va tizimlarga asoslanishi mumkinligi, shuningdek, kichik bizneslarning alohida ehtiyojlariga moslashtirilishi zarurligi ta'kidlangan.

Kirish. Bugungi kunda kichik korxonalar iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular nafaqat milliy darajada, balki global miqyosda ham katta ahamiyatga ega. Kichik va o'rta bizneslarning rivojlanishi davlat iqtisodiyotining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi, yangi ish o'rinlari yaratishga va innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishga imkon beradi. Shu bilan birga, kichik korxonalar hisob siyosati boshqaruv va moliyaviy holatni tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi. Kichik korxonalar uchun to'g'ri hisob siyosatini tanlash, ular uchun yanada samarali ishlash, raqobatbardoshligini oshirish va bozor talablariga tez moslashish imkonini beradi.

Kichik korxonalarda hisob siyosatining to'g'ri yo'lga qo'yilishi nafaqat korxonaning ichki boshqaruvini tartibga soladi, balki ularning moliyaviy hisobotlarini ham ishonchli va aniq qilishga yordam beradi. Hisob siyosati, ayniqsa kichik korxonalarda, moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, soliqlarni to'lashda muvozanatni saqlash va iqtisodiy strategiyalarni aniqlashda muhim omil hisoblanadi. Kichik bizneslar ko'pincha cheklangan moliyaviy resurslarga ega bo'lishi tufayli, ularning hisob siyosati qoidalar, usullari va turlari ayniqsa dolzarbdir.

Kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishi ko'plab amaliy va nazariy muammolarni yuzaga keltiradi. Birinchidan, kichik korxonalar ko'pincha umumiy hisob siyosati bo'yicha qarorlar qabul qilishda professional yordam olish imkoniyatiga ega emaslar, bu esa ularning hisob siyosatining to'g'ri va samarali bo'lmisligiga olib keladi. Ikkinchidan, kichik bizneslar uchun hisob siyosati turlarining tasnifi va qo'llaniladigan metodologiyalarning aniq belgilanishi mavjud emas. Bu holat, kichik korxonalar uchun moliyaviy boshqaruvni yanada murakkablashtiradi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun kichik korxonalarda hisob siyosatining to'g'ri tasniflanishi va tartibga solinishi zarur.

Maqolaning asosiy maqsadi kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishini tahlil qilish va bu jarayonda yuzaga keladigan muammolarni aniqlashdan iboratdir. Kichik korxonalarda hisob siyosatining ahamiyati va uning iqtisodiy samaradorligi haqida ilmiy adabiyotlar mavjud bo'lsa-da, bu masala keng ko'lamda o'rganilmagan. Ushbu tadqiqotda kichik korxonalarda hisob siyosatining turli turlari va ularning tasnifi, shuningdek, ularga tegishli qarorlar qabul qilishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi.

Gipotezalar: Kichik korxonalarda hisob siyosati turining aniq va to'g'ri tasnifi korxonaning moliyaviy boshqaruvini yaxshilashga yordam beradi. Hisob siyosati turlarining tasnifi va to'g'ri qo'llanilishi kichik korxonalarda soliq to'lash, byudjetni boshqarish va xarajatlarni

kamaytirish borasida samarali natijalarni ko'rsatadi. Kichik korxonalarda hisob siyosatining turlari va ularni qo'llashda yuzaga keladigan asosiy muammolar boshqaruv tizimini samarali tashkil qilishga to'squinlik qiladi. Ushbu gipotezalarni sinovdan o'tkazish va tahlil qilish kichik korxonalarda hisob siyosatini takomillashtirishga yordam beradi va nazariy hamda amaliy jihatlarini o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar tahlili. Kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishi sohasida bir qator mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar mavjud. Ushbu tadqiqotlar hisob siyosatining ahamiyati, uning turlarining tasniflanishi va kichik korxonalar uchun amaliy yondashuvlar haqida keng qamrovli ma'lumotlarni taqdim etadi.

Abdullaeva G. (2020) - O'zbekistondagi kichik va o'rta bizneslarda hisob siyosati va uning turlarini tahlil etgan tadqiqotda, muallif kichik korxonalar uchun eng maqbul hisob siyosatini ishlab chiqishga intiladi. Tadqiqotda, kichik bizneslar uchun yengil va tushunarli hisob siyosati modellari taklif etilgan. Shuningdek, soliq rejimlari va byudjet boshqaruvi tizimlarining o'zgarishi kichik korxonalarda qanday ta'sir ko'rsatishi ko'rib chiqilgan. Ushbu tadqiqot ishida kichik korxonalarda hisob siyosatining aniq va soddalashtirilgan tizimini yaratish zarurligini ta'kidlaydi. Kichik korxonalar uchun soliq rejimlarini optimallashtirish muhim omil sifatida ajratilgan.

Ergasheva D. (2019) - Tadqiqotda O'zbekistonning kichik korxonalari uchun hisob siyosatini tahlil qilishda amaliy jihatlar ko'rib chiqilgan. Ergasheva D. kichik korxonalarning moliyaviy boshqaruvi va hisobotlarini takomillashtirish uchun ko'plab tavsiyalar ishlab chiqqan. Tadqiqotda kichik biznes uchun to'g'ri hisob siyosati turlarining tasnifi va qo'llanilishi muhimligi ko'rsatilgan. Tadqiqotda kichik korxonalar uchun qo'llaniladigan hisob siyosati usullarining ko'pligi va ularga qarshi kurashish strategiyalari o'rganilgan. Xususan, soliq va moliya boshqaruvining shaffofligini oshirish zarurligi ta'kidlangan.

Smith R., Johnson L. (2018) - Ushbu tadqiqotda kichik va o'rta bizneslarda hisob siyosatining turli turlari, ularning tasnifi va o'zaro farqlari tahlil qilingan. Tadqiqotda, kichik korxonalarda moliyaviy resurslarni boshqarishda hisob siyosatining moslashuvchanligi va uning samaradorligini oshirish uchun yangi usullar taklif etilgan. Ayniqsa, raqamli hisob-kitob tizimlarining joriy etilishi kichik korxonalarda hisob siyosatini soddalashtirishda katta ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatilgan. Tadqiqotda kichik korxonalarda raqamli texnologiyalardan foydalanish orqali hisob siyosatini yanada samarali va aniq qilish imkoniyati mavjudligi isbotlangan. Raqamli platformalar orqali hisob

siyosatini integratsiyalash kichik bizneslar uchun raqobatbardoshlikni oshiradi.

Harris P. (2017) - Harrisning tadqiqoti kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining iqtisodiy samaradorligini o'rganadi. Tadqiqotda kichik bizneslar uchun hisob siyosatining strukturasi va turlarining tasnifi iqtisodiy jihatdan oqilona qarorlar qabul qilishda yordam berishi ko'rsatilgan. Tadqiqotda, hisob siyosatining turlari bo'yicha to'g'ri qarorlar qabul qilish, soliq tizimining optimallashtirish va mablag'larni samarali boshqarish kichik korxonalarga o'z faoliyatini yaxshilashga yordam berishi qayd etilgan. Ushbu tadqiqot ishlarida kichik korxonalarda hisob siyosatini to'g'ri tasniflash va boshqarish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga yordam berishi ta'kidlangan. Kichik bizneslarning moliyaviy barqarorligi va o'sishi uchun hisob siyosatini aniq tashkil etish zarur.

Mahalliy va xorijiy olimlarning tadqiqotlari kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishi va amaliy qo'llanilishi sohasida bir qator muhim jihatlarni yoritadi. Kichik korxonalar uchun hisob siyosatini soddalashtirish va optimallashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, soliq boshqaruvini takomillashtirish kabi masalalar ko'plab tadqiqotlarda muhokama qilingan. Ushbu ilmiy ishlar kichik korxonalar uchun samarali hisob siyosatini yaratish va uning turlarini to'g'ri tasniflash orqali moliyaviy boshqaruvni yaxshilashning amaliy yo'llarini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ilmiy tadqiqotda kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasniflanishini o'rganish uchun bir qator ilmiy metodologiyalar va usullar qo'llanildi. Tadqiqotning metodologik yondashuvi, asosiy maqsadga erishish va gipotezalarni sinovdan o'tkazish uchun quyidagi metodlardan iborat bo'ladi:

Analitik metod tadqiqotning asosiy usuli sifatida tanlangan bo'lib, u kichik korxonalarda hisob siyosati turlarini tahlil qilish va ularning samaradorligini baholashga yordam beradi. Bu metod yordamida hisob siyosati turlarining qanday tasniflanishi va amaliyotda qanday qo'llanilishi o'rganiladi. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlar, ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar va amaliyotdagi misollar tahlil qilinadi. Taqqoslash metodi orqali tadqiqotda kichik korxonalarda qo'llanilayotgan hisob siyosatining turli turlarini solishtiramiz. Bu metod yordamida bir nechta kichik korxonalarda hisob siyosatining qo'llanilishi, uning samaradorligi va amaliyotdagi farqlar o'rganiladi. Empirik metod orqali kichik korxonalarda hisob siyosatining amaliy qo'llanilishi va uning ish faoliyatiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotda kichik korxonalarda o'tkazilgan so'rovlar, intervyyular va amaliy tahlillar orqali ma'lumotlar to'planadi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi kichik korxonalarda qo'llanilayotgan hisob siyosatining turli turlarini tahlil qilish va ularning korxona faoliyatiga ta'sirini o'rganishdir. Tadqiqotda qo'llanilayotgan metodlar, xususan, taqqoslash metodi, kichik korxonalarda hisob siyosati turlarini solishtirishga imkon beradi. Bu metod orqali, bir nechta kichik korxonalarda qo'llanilgan hisob siyosatining farqlari va o'xshashliklari aniqlanadi. Empirik metod esa amaliyotda ushbu siyosatlarining qanday ishlashini, qanday samaradorlikka erishilishini va ular korxonaning moliyaviy natijalariga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlashga yordam beradi. Kichik korxonalar — jami daromadi kalendar yil davomida 1 milliard so'mdan 10 milliard so'mgacha bo'lgan tadbirkorlik subyektlari.

Kichik korxonalarda hisob siyosatining asosiy turlari, odatda, quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tasniflanadi:

Moliya hisoboti siyosati: Bu turda korxonalar o'z moliyaviy hisobotlarini tayyorlashda qaysi uslubni qo'llashini tanlaydilar. Bunday siyosat kichik korxonaning moliyaviy natijalarini qanday aks ettirishiga ta'sir qiladi va ularning investitsiya jozibadorligini belgilaydi.

Soliq siyosati: Kichik korxonalar o'z soliq majburiyatlarini qanday tartibda bajarishlarini belgilashadi. Bu siyosatning samaradorligi, soliq imtiyozlarini qanday qo'llash va soliqlarni qoplashdagi yaxlitlikka ta'sir qiladi.

Mulk va moddiy boyliklar siyosati: Korxona moddiy boyliklarni (masalan, inventarizatsiya, uskunalar va boshqa aktivlar) qanday

hisoblashini belgilaydi. Ushbu siyosat, ayniqsa kichik korxonalarda, moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga yordam beradi.

Kasbiy va mehnat haqidagi siyosat: Kichik korxonalarda ishchilarning mehnat haqi, yillik ta'tillar va boshqa kasbiy shartlar bo'yicha hisob siyosati ham ahamiyatli. Bu siyosat kichik korxonalarda ishchilarni rag'batlantirish va ularni saqlab qolishda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqot davomida, taqqoslash metodini qo'llab, turli kichik korxonalarda qo'llanilgan hisob siyosatlari o'rganildi. Masalan, kichik korxonalar o'z moliyaviy hisobotlarini soddalashtirilgan usulda tayyorlashni afzal ko'rishadi, bu esa ularning operatsion samaradorligini oshiradi, ammo murakkab hisobot talablarining bartaraf etilishiga olib keladi. Aksincha, boshqa kichik korxonalar har bir moliyaviy ko'rsatkichni batafsil va aniq shaklda hisoblashi mumkin, lekin bu jarayon resurslarni ko'p talab qiladi va vaqtni talab etadi.

Likvidatsion qiymat —bu aktivni majburiy ravishda sotishda eng ehtimoliy narxni aks ettiruvchi qiymatdir. Ushbu qiymatni belgilashda sotuvchini favqulodda holatlarda aktivni sotishga majbur qiluvchi shartlar hisobga olinadi. Likvidatsion qiymatning asosiy xususiyati —aktivning qisqartirilgan tayinlanish muddati, bu esa mulk egasining aktivni sotishga majbur bo'lishi bilan bog'liq.¹

Empirik tadqiqotlar natijalari ko'rsatadiki, kichik korxonalar soliq siyosatini o'ziga xos tarzda tanlashadi, ba'zi kompaniyalar o'z xarajatlarini optimallashtirish uchun soliq to'lovlarini kechiktirgan holda amalga oshiradi, boshqalari esa tezkor soliq to'lovlarini afzal ko'radilar. Ularning moliyaviy natijalariga soliq siyosatining ta'siri bevosita bog'liq. Tadqiqotda aniqlangan asosiy natijalardan biri, kichik korxonalarda qo'llanilgan hisob siyosatining korxonaning umumiy ish faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi ekanligidir. Hisob siyosatining yaxshi ishlab chiqilgan va samarali joriy etilgan turlari korxonalarga moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, soliqlardan foyda ko'rish, hamda ishlash jarayonlarini soddalashtirish imkoniyatlarini beradi. Bundan tashqari, hisob siyosatining to'g'ri tanlanishi kichik korxonaning moliyaviy xavfini kamaytiradi, chunki ular faqat kerakli darajada sarmoya kiritishadi va riski yuqori bo'lgan faoliyatlardan qochadilar. Shuningdek, hisob siyosatining turlari ham korxonaning resurslarni boshqarish, xarajatlarni kamaytirish va foydani oshirishda qanday yordam berishini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kichik korxonalarda hisob siyosati turlari o'rtasida aniq farqlar mavjud bo'lib, bu farqlar korxonaning moliyaviy va operatsion faoliyatiga ta'sir qiladi. Kichik korxonalar uchun hisob siyosatini tanlashda qarorlar qabul qilish jarayoni faqat moliyaviy holatni yaxshilashga yordam bermaydi, balki uzoq muddatli barqarorlik va o'sishni ta'minlashga ham xizmat qiladi. Shunday qilib, kichik korxonalarda hisob siyosatining turli turlarini muvaffaqiyatli joriy etish ularning iqtisodiy faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo bu jarayon korxonaning o'ziga xos ehtiyojlari va resurslariga mos ravishda ishlab chiqilishi kerak.

1-jadval Taqqoslama jadval Kichik korxonalar va Yirik tadbirkorlik subyektlari.

Kichik korxonalar	Yirik tadbirkorlik subyektlari
Jami daromadi kalendar yil davomida 1-milliard so'mdan 10-milliard so'mgacha bo'lgan tadbirkorlik subyektlari	Jami daromadi kalendar yil davomida 100-milliard so'm va undan yuqori bo'lgan tadbirkorlik subyektlari.
QQS to'lovchisi majburiy tarzda.	QQS to'lovchisi majburiy tarzda.
Aylanma soliq to'lovchisi emas.	Aylanma soliq to'lovchisi emas.
Ishchilar soni nisbati mavjud.	Ishchilar soni nisbati mavjud.

1-jadvaldagi taqqoslama jadvalni yana davom ettirishimiz mumkin sababi bu ikkita tadbirkorlik subyektlarining farqli jihatlari ko'plab topiladi. Tadbirkorlik subyekti faoliyatini tashkil etishdan oldin qaysi soliq turini tanlashi bu korxonaning iqtisodi uchun juda muhim hisoblanadi. Tadbirkorlik subyektlarining sonini ortishi, buning pirovarda natijasida davlat budjeti tushumlari ortishi turadi.

¹ Turanboyev, B. (2024). KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING KAPITALINI BAHOLASH NAZARIY JIHATLARI. *University Research Base*, 240-244.

Kichik korxonalarda hisob siyosatining turlarini tahlil qilishda, avvalo, bu siyosatlarining ta'siri va amaliyotdagi ahamiyati to'g'risida umumiy tushuncha hosil qilish kerak. Hisob siyosati — bu korxona tomonidan qabul qilinadigan moliyaviy va soliq hisobotlarining asosiy tamoyillari, qoidalar va usullari to'plami hisoblanadi. Ularning to'g'ri va samarali qo'llanishi kichik korxonalarning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun muhim omil hisoblanadi. Bu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun hisob siyosatining turli turlarini tahlil qilish, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash zarur.

Kichik biznes subyektlarida inson resurslaridan foydalanish metodologiyasi aniq maqsadlarga qaratilgan bo'lib, uni umumiydagi holda uch guruhga bo'lish mumkin.²

Taqqoslash metodini qo'llash orqali tadqiqotda kichik korxonalarda qo'llanilayotgan hisob siyosatining turli turlari solishtirildi. Bu metod kichik korxonalarning turli hisob siyosatlarini, ularning samaradorligi va amaliyotga qo'llanilishi jihatidan o'rganishga imkon beradi. Taqqoslash metodini qo'llab, tadqiqotda quyidagi asosiy tahlillar amalga oshirildi:

Moliyaviy hisobot siyosatining soddaligi va batafsilligi: Kichik korxonalar o'z moliyaviy hisobotlarini soddalashtirilgan usulda tayyorlashadi, bu esa ularning xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi, ammo bu turdagi siyosat moliyaviy ma'lumotlarning aniqroq bo'lishini talab qiladigan qarorlarni qabul qilishda cheklolvar yaratadi.

Soliq siyosatining kechikish va tezlik bilan bog'liq farqlari: Kichik korxonalar soliqlardan foydalangan holda, o'z xarajatlarini optimallashtirishga harakat qilishadi, boshqalari esa to'lovlarni tez amalga oshirib, soliqlarni o'z vaqtida to'lashni afzal ko'rishadi.

Mulk va moddiy boyliklarni boshqarishdagi farqlar: Moddiy boyliklar va aktivlarni boshqarishning turli usullari kichik korxonalarda farq qiladi. Ba'zi korxonalar aktivlarining qiymatini aniq belgilashga harakat qiladilar, boshqalari esa soddalashtirilgan va yengillashtirilgan usullardan foydalanadilar.

Empirik tadqiqotlar natijalari kichik korxonalarda hisob siyosatining amaliy qo'llanilishini ko'rsatdi. Tadqiqotda olingan ma'lumotlarga asosan, kichik korxonalarda hisob siyosatining amaliyotga qanday tatbiq etilishi va uning korxonaning moliyaviy faoliyatiga ta'siri quyidagi tahlil qilingan:

Hisob siyosatining samaradorligi: Kichik korxonalar o'zlarining hisob siyosatlarini qanday amalga oshirayotganini o'rganish orqali, ularning samaradorligini aniqlash mumkin bo'ldi. Ko'plab kichik korxonalar uchun hisob siyosatining soddaligi va aniq qoidalariga amal qilish moliyaviy muvaffaqiyatni ta'minlaydi. Biroq, ba'zi korxonalar kompleks va aniqroq hisob siyosatini qo'llash orqali yanada barqaror moliyaviy natijalarga erishmoqdalar.

Mehnat haqining ta'siri: Kichik korxonalarda mehnat haqini belgilash siyosati ishchilarni saqlash va ishchi kuchining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Kichik korxonalarda xodimlarga to'lanadigan mehnat haqi va bonuslar tizimi to'g'ri boshqarilganida, ishchilar o'z ishiga ko'proq motivatsiyalangan bo'ladi.

Soliq to'lovlarining ta'siri: Soliq siyosatining kichik korxonalarning moliyaviy faoliyatiga ta'siri juda katta. Soliq imtiyozlaridan foydalanish va soliq to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshirish kichik korxonalarga moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda yordam beradi. Ba'zi kichik korxonalar soliqlarni kechiktirishni afzal ko'rishadi, bu esa ularning qisqa muddatli naqd pul oqimiga ijobiy ta'sir qiladi, ammo uzoq muddatda jarimalarga olib kelishi mumkin. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, kichik korxonalarda hisob siyosatining turli turlari ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Kichik korxonalar o'z hisob siyosatlarini to'g'ri tanlash orqali, moliyaviy resurslarini samarali boshqarishlari va bizneslarini rivojlantirishlari mumkin. Hisob siyosati turlarini tanlashda kichik korxonalarning o'ziga xos ehtiyojlari va sharoitlarini hisobga olish zarur. Shu bilan birga, kichik

korxonalar uchun muvaffaqiyatli hisob siyosatini ishlab chiqish ularning uzoq muddatli muvaffaqiyatini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Korxonalarda buxgalteriya hisobi, tahliliy materiallar, balanslarda jamlangan moliyaviy hisobotlarning to'g'ri yuritilishini talab etadi. Bu orqali esa inson resurslarining tartibli boshqarilish hamda foydalanish jarayonini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu orqali esa hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida 2022-yilning 1-iyul holatiga kichik tadbirkorlik subyektlarining soni har 1000 aholiga 13,9 birlikni tashkil qilmoqda.³

Kichik korxonalar, iqtisodiyotda katta ahamiyatga ega bo'lgan va o'ziga xos xususiyatlarga ega tashkilotlar bo'lib, ular o'z faoliyatini muvaffaqiyatli olib borish uchun aniq va samarali hisob siyosatini ishlab chiqishlari zarur. Hisob siyosati - bu korxona faoliyatini moliyaviy boshqarish, moliyaviy hisobotlarni tuzish va soliq majburiyatlarini bajarish kabi masalalarni tartibga soluvchi qoidalar va usullar to'plamidir. Kichik korxonalar o'zlarining hisob siyosatini qanday tashkil etishlari, moliyaviy natijalariga va operatsion samaradorligiga bevosita ta'sir qiladi. Ushbu maqolada kichik korxonalarda hisob siyosati turlarining tasnifi va ularning amaliy qo'llanilishi tahlil qilinadi.

Kichik korxonalarda hisob siyosati turlari turli yo'nalishlarda tasniflanadi. Ularning har biri korxonaning moliyaviy faoliyatini boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Hisob siyosatining asosiy turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Moliya hisobotlari — korxonaning moliyaviy faoliyatining aks ettirilgan ma'lumotlaridir. Hisob siyosati doirasida moliyaviy hisobotlarning qanday tuzilishini, qanday tamoyillar asosida tayyorlanishini va qanday usullar qo'llanilishini belgilovchi siyosat ishlab chiqiladi. Bu siyosat kichik korxonalarning moliyaviy holatini aniq aks ettirish, iqtisodiy qarorlarni to'g'ri qabul qilish va tashqi auditlar uchun zarur bo'lgan hisobotlarni tayyorlashni ta'minlaydi. Moliyaviy hisobot siyosatining turli shakllari mavjud: oddiy (soddalashtirilgan) va batafsil (kompleks) hisobotlar.

Soliq siyosati kichik korxonalarda soliq majburiyatlari va soliqlarga bo'lgan qarashlarni belgilaydi. Kichik korxonalar uchun soliq siyosatining samarali qo'llanilishi, soliqlarni to'lashda imtiyozlardan foydalanish va soliq to'lovlarini boshqarish muhimdir. Kichik korxonalarda soliq siyosati ko'pincha soliqlarning kechiktirilishi yoki kechiktirilgan to'lovlar asosida amalga oshiriladi. Shuningdek, soliq siyosatining to'g'ri tuzilishi va amalga oshirilishi soliq jarimalarini oldini olishga yordam beradi.

Kichik korxonalarda hisob siyosatining amaliy qo'llanilishi ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi. Hisob siyosatining to'g'ri qo'llanilishi nafaqat moliyaviy hisobotlar sifatini yaxshilash, balki soliq to'lovlarini samarali boshqarish, aktivlarni to'g'ri saqlash va mehnat shartlarini belgilashda ham muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kichik korxonalar uchun hisob siyosatining samarali qo'llanilishi quyidagi ta'sirlarga olib keladi:

Moliyaviy barqarorlik: To'g'ri hisob siyosatini amalga oshirish kichik korxonalar uchun moliyaviy holatini yaxshilashga yordam beradi. Moliya siyosatining aniq belgilanishi moliyaviy resurslarni samarali boshqarishga va soliq majburiyatlarini to'g'ri bajarishga imkon beradi.

Naqd pul oqimi: Soliq siyosati va mulkni boshqarish siyosati kichik korxonalar uchun naqd pul oqimini boshqarishda yordam beradi. Soliq imtiyozlaridan foydalanish va mulkni samarali boshqarish kichik korxonalar uchun qo'shimcha naqd pul oqimini ta'minlaydi.

Samarali xodim boshqaruvi: Mehnat haqidagi siyosat kichik korxonalarda xodimlarning motivatsiyasini oshirish, ularni saqlab qolish va ish samaradorligini yaxshilashga yordam beradi. Mehnat shartlarining aniq belgilanishi xodimlar o'rtasida adolatni ta'minlaydi va ular o'z ishlariga ko'proq motivatsiya bilan yondashadi.

Kichik korxonalarda hisob siyosatining turlari turli yo'nalishlar va metodlarga asoslangan holda faoliyat yuritadi. Moliya hisobotlari, soliq

² Yusupov, A. A. (2023). Kichik biznes subyektlari faoliyatida inson resurslaridan foydalanishning metodologik asoslari. *Qo'qon universiteti xabarnomasi*, 7, 46-48.

³ A.A.Yusupov. (2023). KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA INSON RESURSALARIDAN FOYDALANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7(7), 46-48. <https://doi.org/10.54613/ku.v7i7.777>

siyosati, mulkni boshqarish va mehnat haqidagi siyosatlar korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va ularning muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatishida muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kichik korxonalar o'z hisob siyosatini samarali qo'llash orqali nafaqat moliyaviy resurslarni boshqarish, balki korxonaning barqarorligini ta'minlash, soliq majburiyatlarini bajarish va xodimlarni rag'batlantirishda katta muvaffaqiyatlarga erishadilar. Kichik korxonalarga hisob siyosatini to'g'ri ishlab chiqish va amalga oshirish orqali uzoq muddatli muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlari kengayadi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytib o'tishimiz mumkinki, kichik korxonalarda hisob siyosati moliyaviy boshqaruvni samarali tashkil etishning asosiy vositasi bo'lib, ularning iqtisodiy barqarorligi va o'sishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Hisob siyosati turlari, ularning tuzilishi va qo'llanilishi kichik korxonalarda resurslarni qanday boshqarish, moliyaviy natijalarni qanday aks ettirish va soliq majburiyatlarini qanday bajarish kabi masalalar bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqotda ko'rsatilganidek, kichik korxonalarda hisob siyosatining turli turlari, masalan, moliyaviy hisobot siyosati, soliq siyosati, mulk va moddiy boyliklar siyosati, mehnat haqidagi siyosat kabi asosiy yo'nalishlarda faoliyat yuritadi va har biri o'z navbatida korxonaning moliyaviy barqarorligiga ta'sir qiladi. Tadqiqot davomida kichik korxonalarda hisob siyosatining turlarini tasniflashda bir necha yondashuvlar va metodlar qo'llanildi. Hisob siyosati turlarining tasnifi, asosan, korxonaning moliyaviy boshqaruvini yaxshilash va soliq majburiyatlarini to'g'ri bajarish, shuningdek, aktivlarni boshqarish orqali korxonaning umumiy ish faoliyatini optimallashtirishga qaratilgan. Tadqiqotda ko'rsatilganidek, har bir hisob siyosati turi kichik korxonaning moliyaviy va operatsion faoliyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Oybek o'g', P. L. S., & Nazarali o'g'li, M. S. (2023). THE STUDY OF VALUE-ADDED TAX: KNOWLEDGE FROM THE EU VAT EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S VAT SYSTEM. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 131-135.
2. Po'latov, S., & Farmonov, I. (2023). The Role and Significance of Internal Audit as an Effective System of Internal Control in Business Entities. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1(11-12).
3. Otto, M., & Thornton, J. (2023). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'I VA AYLANMADAN OLINADIGAN SOLIQ TO'LOVCHILARINI BIR-BIRIDAN FARQLI JIHATLARINI BAHOLASH. QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 9, 140-143.
4. Malikov T.S. Soliqlar va soliqqa tortishning dolzarb masalalari. – Toshkent.: «Akademiya», 2002. - 14 b.
5. Yo'ldoshev M., Tursunov Y. Soliq huquqi. Toshkent.: «Moliya», 2000. - 76 b.
4. Yusupov, A. A. (2023). Kichik biznes subyektlari faoliyatida inson resurslaridan foydalanishning metodologik asoslari. Qo 'qon universiteti xabarnomasi, 7, 46-48.

Kichik korxonalarda hisob siyosatini takomillashtirish, kichik korxonalarga o'z hisob siyosatini yanada samarali ishlab chiqish va amalga oshirish zarur. Hisob siyosati turlari kichik korxonaning moliyaviy holatini mustahkamlash va uning barqaror ishlashini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Shuningdek, kichik korxonalar uchun soliq siyosatini takomillashtirish, mulk va moddiy boyliklarni samarali boshqarish, mehnat haqini aniq belgilash va soddalashtirilgan hisobot tizimlarini joriy etish kerak.

Hisob siyosatining soddalashtirilishi, kichik korxonalar uchun hisob siyosatini soddalashtirish operatsion samaradorlikni oshirishga yordam beradi. Hisob siyosatining soddalashtirilgan shakllari nafaqat tezkor qarorlar qabul qilishga yordam beradi, balki kichik korxonalarga moliyaviy hisobotlarni tezda tayyorlash imkoniyatini yaratadi.

Soliq siyosatining samarali joriy etilishi, soliq siyosati kichik korxonalarning moliyaviy natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Kichik korxonalar uchun soliqlarni vaqtida to'lash, soliq imtiyozlaridan foydalanish va soliq majburiyatlarini to'g'ri bajarish ularning iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi.

Korxonaning barqarorligini ta'minlash, hisob siyosatining to'g'ri joriy etilishi kichik korxonalar uchun uzoq muddatli barqarorlik va o'sishni ta'minlaydi. Hisob siyosati turlarining to'g'ri tanlanishi kichik korxonalarning moliyaviy xavfini kamaytiradi va ularning o'sishini ta'minlashga yordam beradi. Kichik korxonalarda hisob siyosatining turlarini mukammal ishlab chiqish va ularning samarali qo'llanilishi korxonalarning moliyaviy barqarorligini oshirish va ularning uzun muddatli muvaffaqiyatiga erishish uchun muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot davomida keltirilgan tahlillar va natijalar, kichik korxonalarga hisob siyosatini yanada samarali joriy etishda yordam beradi.

6. Elmurodov, M. N., & Tojiyeva, M. M. (2023). Kichik biznes subyektlari faoliyatini tashkillashtirishda moliyaviy hisobning ahamiyati. Qo 'qon universiteti xabarnomasi, 44-47.

7. Akbarovna, N. N. (2024). KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK IQTISODIYOTNING MUHIM SOHASI SIFATIDA. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 1(3), 307-313.

8. Xursanaliyev, B. (2023). KICHIK VA YIRIK BIZNESNI BOSHQARISHNING ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 7, 28-30.

9. Boburmirzo, X., & Abbosxon, Y. (2022, March). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA KICHIK BIZNES FAOLIYATINING RIVOJLANISH TAHLILI. In E Conference Zone (pp. 168-170).

10. www.stat.uz
11. www.soliq.uz
12. www.lex.uz